

Czeizel Endre emlékére

Ábrám Zoltán

Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, Közegészségügyi Tanszék

Kivonat

Az orvosgenetikai professzor, tudomány népszerűsítő, a családtervezés és tanácsadás szorgalmazója, a veleszületett fejlődési rendellenességek nyilvántartása és az optimális családtervezés megvalósítójának, a géniuszok életének kutatójára emlékezünk. Munkássága tartalmas és szerteágazó, új lehetőségek és megközelítések irányába mutató. Némileg rendhagyó és személyes az életpálya összegzése, a hátrahagyott üzenetek megvilágítása, hiszen Czeizel Endre élete – a maga ellentmondásaival együtt – eltért a megszokott keretektől. Sok-sok olvasnivalót és nyíltan megvitatandó dilemmákat hagyott maga után.

Kulcsszavak: orvosi genetika, családtervezés, magzati malformációk megelőzése, tudomány népszerűsítése

Bár Magyarországon jelenleg, a legutóbbi felsőoktatási reform óta az orvosképzés a nagy általános tudományegyetemek keretében valósul meg, a valamikori négy orvosegyetem közül kettő nevesített volt. A budapesti az „anyák megmentőjéről”, Semmelweisről nevezték el, míg a szegedi Szent-Györgyi Albertől, aki éveken át itt tevékenykedett és kivételesen még idehaza érdemelte ki az orvosi és élettani Nobel-díjat. Előbbi tragikus sorsú orvos, utóbbi szerencsés tudós.

Semmelweis Ignác nem volt kutató, mégis korszakalkotó felfedezést tett: a kötelező módon boncolást végző szülészorvosok és a vajúdnőknél tancélos vizsgálatokat végző orvostanhallgatók az okai az igen magas gyermekágyi halálozásnak, ezért javallt a klóros vízzel történő kézmosás. Szülészársai hosszú ideig ellenálltak, és nem óhajtották elismerni: akaratlanul is gyilkosok. Személyi összeférhetlenségére hivatkozva kétszer mondták fel bécsi állását, később budapesti kollégái zavaros elmeállapota okán – felesége közreműködésével – csellel bécsi

In memory of Czeizel Endre

In memory of the man who was professor of medical genetics with a remarkable contribution to the science of preventing fetal malformations, actively involved in popularizing science, involved in project planning and family counseling, an avid reader of the scientific production of geniuses, who passed away one year ago. His rich and multidisciplinary work has opened up new directions and approaches in science. His professional career, in its entirety, represents a very special model by the messages he left behind, because the life of Czeizel Endre – along with contradictions – was spun off from usual patterns. He left behind several works to be read and dilemmas open to debate.

Keywords: human genetics, family planning, fetal malformation prevention, science popularization.

Czeizel Endre (1935 – 2015)

elmeegógyintézetbe küldték. Semmelweis elmébaja vitathatatlan, számos kutatás alátámasztja [22]. Arról viszont kevesebbet írnak, hogy fogadtatása a bécsi bolondokházában feltételezhetően „túlságosan jól sikerült”: az ellenkező „örültet” az ápolók úgy megverték, hogy két hét alatt belehalt sérüléseibe. Ekkora szegényfoltot nehéz lemosni. Még a klóros víz sem segít. A sors igazságtétele azonban, hogy napjainkban a Semmelweisről elnevezett

Dr. Ábrám Zoltán

MOGE, 540139 Marosvásárhely – Tîrgu- Mureş,
str. Gh. Marinescu nr. 38
abramzoltan@yahoo.com

orvostudományi egyetem azon szülészprofesszoroknak is emléket állít, akik a kor kívánalmainak megfelelő szakmai hozzáértésükön túl, bár nem szánt szándékkal, végülis a halálba küldték. Hogy megszabaduljanak tőle? Nem sikerült.

Szent-Györgyi Albert szerencsésebbnek bizonyult. Megélte a tisztas öregkort, és még életében megkapta az elismerést szülőhazájától. A megbecsülés csúcspontja volt, amikor Cyrus Vance amerikai külügyminiszter társaságában második hazájából hazahozta Budapestre a Szent Koronát. De vajon hogyan alakult volna Szent-Györgyi életpályája, ha Klebelsberg Kunó kultuszminiszter nem utazik ki Cambridge-be hazahívni a tehetséget éppen kibontakoztató tudóst? És mi lett volna, ha angolbarát ténykedése miatt nem rejtegetik a nyilasok elől a svéd nagykövetségen, majd titkos lakhelyen? És amennyiben nem emigrál, a kommunisták milyen sorsot szántak volna neki? Megannyi megválaszolatlan kérdés. Tény viszont, hogy Szent-Györgyi Amerikában már nem volt olyan sikeres. A szabadság és az agyelszívás országában ugyanis éreztették vele: a C-vitamin felfedezését az őt plagizáló, de mégiscsak amerikai állampolgár Kingnek tulajdonítják. Magánélete is ellentmondásosan alakult [21].

Két látszólag teljesen eltérő életpálya, mégis számos azonos vagy éppenséggel ellentétes gonddal, kihívással. Mindkét esetben elemzést igénylő megegyező témákkal: küzdelem az érték elismertetéséért, segítők és keresztbevetők, ellentmondásos személyiségjegyek és magánélet, a szülőhaza viszonyulása, külföld szerepe, halálon inneni és túli megbecsülés.

A továbbiakban egy olyan életpályáról emlékezek meg, amely számára az előbbi két személy meghatározó példakép. A közös elemeken és teljesen eltérő vonásokon túl kísértetiesen ismétlődnek az imént felsorolt alaptémák. Czeizel Endre életét, szellemi örökségét méltatom. Erdélyi magyarként, tisztas távolból. Nem tagadva ellentmondásait, tévedéseit. Halála után kidomborítva a szépet, az értéket, az előremutatót. Élete üzeneteit.

Czeizel Endre futballistának és szülészorvosnak készült. Előbbi májgyulladásra akadályozta meg, utóbbit – részben – ötvenhatos kiállása a forradalom mellett. Gyógyítónak és egyetemi oktatónak indult, végül kutatóorvos, genetikus, tudományos ismeretterjesztő lett belőle. Világviszonylatban a magzatok megmentője, a veleszületett rendellenességek nyilvántartásának és a tudatos gyermekvállalásnak az úttörő hirdetője. Magyarországi léptékben a szovjet agyomosással leszámoló, új alapokra helyezett genetika fejlődésének és alkalmazásának új táv-

latokat biztosító megelőzési és optimális családtervezési gyakorlat megteremtője [6].

Dr. Czeizel Endre számos munkakört betöltött. Rendkívüli munkabírása és szerteágazó érdeklődése egész életén át végigkísérte. Hosszú ideig fő munkahelye, az Országos Közegészségügyi Intézet és a János Kórház II. szülészeti osztálya között ingázott. Előbbiben a közegészségügyi genetika fogalmát bevezetve kutatott, utóbbiban kezdetben szülészorvosi gyakorlatot, később megelőzést célzó tanácsadást folytatott. Sikeresen működtette az Egészségügyi Világszervezet Együttműködési Központ Családtervezési és Genetikai Tanácsadóját. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézet főigazgatójaként előkészítette a Felkészülés a családi életre című fakultatív tantárgy iskolai alkalmazását. Az ELTE professzoraként egyetemisták, PhD-hallgatók szakmai felkészülését irányította [7, 16].

Sikereit döntő mértékben kutatóorvosként érte el. Kiemelkedő életműve a kis adag folsavat és további három B-vitamint tartalmazó magzatvédő vitamin alkalmazása a veleszületett fejlődési rendellenességek megelőzése érdekében. A kedvező magyarországi lehetőségeket kihasználva, a világon elsőként létrehozta és működtette a Veleszületett Rendellenességek Országos Nyilvántartását, majd a Fejlődési Rendellenességek Kóroki Monitorját. Az általa létrehozott Genetikai Ártalmak Társadalmi Megelőzése Alapítvány tudományos igazgatójaként genetikai és családtervezési tanácsadást nyújtott [8]. Az Egészségügyi Világszervezet felkérésére az optimális családtervezési modell külföldi kipróbálásán és alkalmazásán munkálkodott. A magyarság eredetével és etnikai összetételével kapcsolatos népegészségügyi kutatást folytatott, és hozzájárult a gényuszok, kiemelten a magyar tehetségek jobb megismeréséhez, családfájuk tanulmányozásához [9, 12, 13, 14]. Olyan érdekes kutatási területekre is elkalandozott, mint a gyermekvárás közben öngyilkosságot megkísérlő nők későbbi gyermekei egészségének a követése, vagy az esetleges nukleáris világháború genetikai következményeinek a felbecsülése. Szerepet vállalt nemzetközi AIDS-kutatásban. Tíz éven át a Magyar Tehetséggondozó Társaság elnöke volt [16].

Könyvei kiemelkedő érdeklődést váltottak ki. Csak a Születésünk titkai négy kiadást ért meg és több százezer példányban kelt el [11]. Zeneszerzők, tudósok, festők, matematikusok, magyar költő- és festőművészgényuszok sorsáról és meglepő személyiségvonásairól írt, miközben külön könyvben értekezett magáról a tehetségről [15]. Önálló rovata a Nők Lapjában hosszú éveken keresztül a figyelem középpontjába került. A tudományos ismeret-

terjesztést magas fokon művelte. Televíziós sorozatai (*Az öröklődés titkai, Születésünk titkai, Jövők titkai, majd a későbbiekben: Az élet él és élni akar, Egészséget mindenkinek*), összesen 74 tévéadása, előadásai hatalmas népszerűségnek örvendtek. Miközben a fél Magyarország előtt ismertté vált, a határon túliak körében is kiemelt elismerést vívott ki magának [2, 3, 11].

A megmagyarázható irigységen túl, hibáit is figyelembe véve, az akadémiai világ többnyire tartózkodással fogadta mind tudományos, mind ismeretterjesztő tevékenységét. Kutatási témaival és megnyilvánulásaival határterületi jelenség volt, annak minden előnyével és hátrányával együtt. Egyrészt szabadon, függetlenül dolgozhatott, másrészt ismétlődő támadások érték. Megosztó és ellentmondásos viselkedése, többé-kevésbé felszínre kerülő viselt dolgai miatt az erkölcsös, vallásos orvosok többnyire ódzkodtak tőle. Az orvostársadalom nem helyezte zsenialitásának kinyilatkoztatását, amely alapján a zseni többet megengedhet magának, mint más. Mégis. Vajon nem érdemelt volna meg fokozottabb befogadókészséget? Vajon a konzervatív lehetőségeken túlmutató liberalizmusát nem lehetett volna jobban kamatoztatni?

Szakmai megvalósításait hamarabb díjazták külföldön, mint idehaza. A magzatvédő vitaminnal kapcsolatos tudományos eredményeit beválogatták a washingtoni Tudománytörténeti Világmúzeumba, miután az Egészségügyi Világszervezet elismerte jelentőségét kiemelten a nyitott gerinccel való születés megelőzésében. Amerikában 2000-ben neki ítéltek oda a rangos Kennedy-díjat, amelyet olyan tudósok vehetnek át, akik a világon a legtöbbet tették a gyermekek egészségéért, fogyatékoságuk megelőzéséért [16, 18].

A díjátadáson nem volt jelen. Bármilyen ellentmondásos, de kegyetlen valóság: egyetemes szakmai elismertségének csúcsán hazájában élete mélypontjára jutott. Irigyei és ellenségei a kor kihívásainak megfelelően immár nem elmeegógyintézetbe küldték, hanem bíróság elé idézték. Több mint hét éven át gyermekkereskedőnek bélyegezte meg a bulvársajtó és a szenzációra éhes közvélemény. Bár sokan kiálltak mellette, az orvosi szolidaritást nemigen érezhette. Élete tragédiába torkollhatott volna. Az öngyilkosságtól az apjától örökölt és az egykori sportoló ifjútól átmentett küzdő szellemű természete mentette meg. A statisztikák ellenére, amelyek a (magyar) kiválóságok körében rendkívül magas öngyilkossági arányt mutatnak. Többek között ezt is tanulmányozta náluk Czeizel Endre.

De maradjunk a statisztikáknál! Az Egészségügyi Világszervezet szerint évente négyszázezer gyermek azért

nem születik nyitott gerinccel, mert a magzatvédő vitaminok biztosítják a megelőzést. Más adat: közel harminc-ötezer „Czeizel-gyerek” született, olyan szülőktől, akik genetikai és családtervezési tanácsadásán részt vettek [20]. És számokban nem mérhető, hogy hány ezren, tízezeren nem ágyazódtak be az anyaméhbe, vagy nem jöttek a világra azért, hogy életképtelenek legyenek. Miközben az annyi bíráltnak kitett és időközben beszüntetett örökbe-fogadási programnak köszönhetően mégiscsak sikerült hetven magzat életét megmenteni, akik megmenekültek az abortusztól, világra jöttek, és őket felnevelő családokhoz kerültek. Hét éves meghurcoltatása ennek a hetven megmentett életnek „köszönhető”. Sajnos, a pénz és a hatalom felülírta az életet. Egyre szokványosabb jelenség mai világunkban.

Tapasztalataik alapján sokan levonhatták azt a következtetést, miszerint a magyarok nehezen tűrik meg az átlagtól eltérő, különös képességű és életvitelű embereket. Saját kiválóságaikkal szemben intoleránsak. Pedig van, lenne mire büszkélkedniük. Mégsem teszik. Sokkal inkább az a mondás érvényes, miszerint „A magyarnak legnagyobb ellensége a magyar.” A háta mögött egyesek a szakma becsületét lejárátónak, tévébohócnak, vulgárisan beszélőnek, emberkereskedőnek titulálták az amúgy komoly nemzetközi elismertségnek és hazai népszerűségnek örvendő Czeizel Endre professzort. És lépten-nyomon keresztbetettek. Nem hagyták, hogy álmai megvalósuljanak, kezdeményezései és felfedezései az őket megillető elismerésre és gyakorlati alkalmazásra tegyenek szert.

Nemzetközi elismertsége lekörözte a magyarországit. A Czeizel-formula szerinti magzatvédő multivitaminot Elevit Pronatal néven a világ számos országában forgalmazták. Európában legnagyobb arányban Hollandiában és Angliában alkalmazzák, csökkenő mértékben Magyarországon. Ahol bevezették, oda mindig meghívták Czeizel professzort, első osztályú repülőjegyet küldtek neki. Tapasztalatára a fejlődési rendellenességek nyilvántartásának a bevezetése kapcsán is igényt tartott az Egészségügyi Világszervezet. Bár jobb munkakörülményekkel és nagyobb karrierperspektívákkal kecsegtető állást kínáltak fel neki Amerikában, mégis az otthonmaradás mellett döntött [20]. Vallomása szerint otthon szeretett volna Amerikát csinálni. Nem igazán sikerült neki. Pedig nem rajta múlt, hogy felfedezéseit és eredményeit sokkal inkább külföldön hasznosították, mint Magyarországon. Tipikusan magyar sors – mondanánk. Meg azt is hozzátennénk: mindenkinek nehéz prófétának lennie a saját hazájában.

Czeizel professzor még így is boldogabban élt Magyarországon, ahol egy fél ország ismerte, és beszélt róla. Jót, rosszat. Ő nagybetűs Valaki volt a magyar ember számára, határokon innen és túl, és nem valaki, aki sokakkal együtt nagyot alkothat mondjuk Amerikában. Egészen bizonyos, a föld más szegletében nem lettek volna helytállóak reá József Attila sorai: *„Én egész népe-met fogom nem középiskolás fokon taní-tani!”*

Élete alkonyán, 2014 augusztusában dr. Czeizel Endre professzor Semmelweis-díjban részesült. Az elismerés átadásának eredeti időpontját öt nappal korábbra módosították, mivel a leukémiába szenvedő halálosan beteg díjazottat kórházba kellett utalni a második kemoterápiás kezelésre. Balog Zoltán miniszter az alábbi szavakkal kezdte méltató beszédét: *„Aki sokat és mélyen foglalkozik titkokkal, az előbb-utóbb maga is titokzatos ember lesz.”* És azzal fejezte be: *„Azért vagyunk itt együtt, hogy gondoskodjunk mi is arról, hogy eddigi munkája ne legyen hiábavaló. Professzor úrnak azt kívánom, hogy az az erő és bölcsesség maradjon vele ezután is, amivel mások életét széppé, gyümölcsözővé tudta tenni.”* Az udvarias jókívánságokon túl a teremben levők tudatában voltak annak, hogy talán Czeizel professzor utolsó közszereplésének a tanúi. Ezt a díjazott sem titkolta, amikor így fejezte be megrendítő beszédét: *„Hogy az ember mögött maradjon egy életmű, az sosem egy ember dolga, hanem mindig csapatmunka. Azt gondolom, talán ez az utolsó alkalom, hogy megköszönhetem munkatársaimnak az együttműködésüket. Úgy érzem, hogy a mi közös munkánk, az jó mulatság, férfimunka volt”* [20].

De férfimunka volt az öt Czeizel-gyermek is. Három fiú és két lány. Édesapjuk életében a legnagyobb tettnek és ajándéknak a gyermekeit tartotta. Hiszen ők alapozták meg biológiai halhatatlanságát. És bár magánéletével az emberek többsége nem értett, nem érthetett egyet, a sors így rendelkezett. Élete napokkal, hetekkel, hónapokkal való meghosszabbításáért vívott küzdelmében kiváltságos módon két asszony állt közvetlenül mellette. Mindkettő kitarzott. Mindkettő az örökös megnyilvánulásra vágyó kiváltságot látta benne. Mindketten tudták: az értékkerető ember számára szükséges az önzés és a támogató környezet, hogy minél többet és hatékonyabban alkothasson.

Isteni kiváltságnak, a halálba tartó titokzatos földi élet titokzatos jelének tartom utolsó gyermeke megszületését. Isteni jel a hátralevő életért küzdő és emberben bízó Ember számára. Az Embert szolgáló ember számára. Találkozási pont a földi valóság és az égi örökkévalóság között. Együttal személyes üzenet, élete és halála megko-

ronázása. A tudomány isteni képességeket adott a genetika művelői számára, miközben egyre inkább rá kellett ébredniük: istent játszani veszélyes [4]. Czeizel Endre életműve az (állati)-emberi-isteni határát feszegette [5]. Csodába illő eset, megismételhetetlen történet, hogy a földi élete 80. esztendejébe lépő tudósnek, a magzatok megmentőjének, azért kellett küzdenie a halállal, hogy megérhesse magzata világrajöttét. Az *Élet él és élni akar* – ismételtetjük vele és a magyar génuszok közé sorolt Ady Endrével együtt.

A *Felkészülés a családi életre* című középiskolai tan-könyv előszavának első és utolsó mondatát idézem Czeizel Endrétől: *„Az embereket boldoggá leginkább a szerelem, kiegyensúlyozottá jó magánéletük, megelégedetté gyermekeik tehetik... Az igaz emberi nagyságnak fontos követelménye a kihívásokkal való szembenézés és az embert próbáló nehezebb utak választása”* [7]. A fentiek megvalósulására áldozta egész életét. Tudományos és ismeretterjesztő munkássága, több tízezer egészséges gyermek megszületéséhez nyújtott segítőkészsége ezt igazolja. Magánéletét is így irányította a sorssal karöltve.

És példát mutatott az elmúlással szembeni küzdeni tudásból. Mindvégig tisztában volt a halál természetességével és természetével, miközben mindent megtett az újabb és újabb hónapok, napok örömeiért. A már-már elutasított harmadik kemoterápiát követően csodával határos módon helyrejött, és elkezdődött második élete [20]. Legendás munkabírását kamatoztatva, rendkívüli boldogságban és szeretetben, élete minden percét adományként értékelve és azt a Mindenhatónak megköszönve. Vallásos neveltetést kapó, életét ateistaként leélő, végül istenére találó Emberként. Második élete csak néhány hónapig tartott, de beleesett nyolcvanadik születésnapja. És a tanácsal ellátott utolsó édesanyák, az utolsó szellemi alkotások [15].

Még a kórházi ágyán is megjelenés előtt álló művein dolgozott [13, 14, 15]. Szegényebbek lennénk nélkülük. De gazdagabbak, ha nem jelent volna meg róla annyi szenzációhajhász újságcikk, minősíthetetlen magánvélemény. Nem kellene törődni velük, mégsem tekinthetünk el tőlük teljes közömbösséggel. Idézniem kell egy névtelen hozzászólót: *„Szégyenkezve olvasom a hozzászólásokat, és elgondolkoztat, hogy milyen emberek is vagyunk. Nem tisztelünk senkit és semmit. Itt név nélkül, bármit mondhat egy köztisztviselő álló emberről, még halála esetén is.”* És idéznem kell egy nevét vállaló is: *„A genetikai ismeretterjesztés Öveges professzorának tekinthető. Emberközelbe hozta a tudományt, a genetikai ismeretterjesztésben abszolút úttörő*

szerepet játszott” – vallotta róla szellemi ellenfele, dr. Falus András, az MTA rendes tagja [19].

„Hosszas, méltón viselt betegség után hétfő hajnalban örökre lehunyta szemét Magyarország világhírű orvos-genetikus professzora, Czeizel Endre” – adta hírül a magyar sajtó. 2015. augusztus 10-én földi élete szellemi örökökévalósággá alakult át [17]. De nemcsak. Teljesen szokatlan módon, végakarata szerint Czeizel Endre hamvait fiolába zárt DNS-mintájával együtt temették el az óbudai temetőben egy hónapra rá, szeptember 11-én [17, 19]. A biológiai feltámadás, újjászületés lehetőségének jegyében. Szintén rendhagyó módon utolsó útjára együtt kísérte el felesége és szerelme. Eközben Amerika-szerte gyászszentiszteletekre készülődtek.

Sokat és sokfélét mondtak, mondanak és bizonyára még mondani fognak dr. Czeizel Endre genetikusról, orvosprofesszoráról. Valóban legendák, történetek és szóbeszéddek keringtek és keringenek a személyisége körül. Halála után is beszédtema, mondvacsinált örökösödési és jogi botrányok alanya.

Czeizel Endre utolsó könyve

Én magam, számtalan erdélyi magyar társaságában, Czeizel professzor munkásságának a tisztelője vagyok. A nagy nyilvánosság előtt kitarulkozó életét jelképesnek tartom, az ellentmondásaival együtt. Jól tudom: nem lehet híresség az, akiről nem beszélnek. És nemigen van olyan magyar kiválóság, akinek az élete (halála) „viharmentes” lenne. Mindez csak megerősít abban az érzésemben, hogy Czeizel Endre nyíltan megélt emberségét elfogadjam és értékeljem. Hogy az erdélyiek nevében jelképesen megköszönjem határon túlra is kiterjedő munkásságát, tanácsadásait, előadásait, kötetait, gondolatait.

És az igazság mondatja ki velem, hogy dr. Czeizel Endre többet cselekedett, mint azt életében elismerték. Hiszen a külföldi tudományos műhelyekben érlelődő potenciális Nobel-díj helyett hazájában indítványait egyre inkább mellőzték, sőt egyesek „átminősítették” magzatvédő tudós helyett emberkereskedelemért elítélt álgenetikussá. Meggyőződésem, hogy meg nem értése, konfliktusai abból fakadnak, hogy a tudomány, különösen a humán-genetika fejlődése olyan távlatokat nyitott az emberiség számára, amelyek nemcsak etikai problémákat és alkalmazási dilemmákat vetnek fel, hanem egyúttal előtérbe helyezik a felzárkózásra képtelen és éretlen társadalom értetlenségét és kétarcúságát. Czeizel Endre meghaladta korát, túllépett a magyar társadalom tűrőképességén. Tehetségének, zsenialitásának a feltárása azonban már mások feladata lesz. Megszívvelve Illyés Gyula gondolatait Petőfiről, miszerint ha egy költő meghaladja a korát, az valójában azt jelenti, hogy a kor maradt le mögötte.

Czeizel Endre immár bocsánatkérő vallomásával üzen az utókornak: „Ha háborog a lelkem, a géniuszok élete ad erőt. Az ő különbségüket, különlegességeiket, nem szokványos életvitelüket azért általában elfogadták, és meg is bocsátották. Igaz, leginkább csak a haláluk után. Abban bízom, hogy ez rám is érvényes lesz” [20].

A végső ítéletet valóban a jövő mondja ki. Addig viszont ideje van a szólásnak. Dr. Berend Mihály biológiai-tanár lényegretörő jellemzésének: „Jeles orvosgenetikus, nagyon színes egyéniség, művelt, ismert és népszerű, hiteles személyiség. Kiváló előadó” [1].

Végül, mit üzen nekünk és mit hangsúlyoz Czeizel Endre élete (és elmúlása)? A magzat védelmének és a tudatos megelőzésnek a fontosságát. Jó szóval oktatást. Nyílt beszédet, a boldogságunk útjában álló tabuk legyőzését. Az élet örömet és megbecsülését. A zsenialitás és a tehetség kibontakoztatását. A géniuszok megértését és elfogadását. Bele nem törődést, élni akarást. Bocsánatkérést. Biológiai és szellemi halhatatlanságot.

Irodalom

1. Berend Mihály: Útmutató a „Felkészülés a családi életre” tantárgy oktatásához, Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1996.
2. Czeizel Endre, Magyar Pál: A születendő gyermek védelmében, Medicina, Budapest, 1974.
3. Czeizel Endre: Az öröklődés titkai, Minerva, Budapest, 1976.
4. Czeizel Endre: Genetika és társadalom, Magvető, Budapest, 1977.
5. Czeizel Endre: Egy orvosgenetikai etikai gondjai, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
6. Czeizel Endre: Az érték mindig bennünk van, Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1994.
7. Czeizel Endre: Felkészülés a családi életre, Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1996.
8. Czeizel Endre: Eufénika. A genetikai megelőzés új lehetősége, Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
9. Czeizel Endre: A magyarság genetikája, Galenus Kiadó, 2003.
10. Czeizel Endre: Tudósok, gének, tanulságok, Galenus Kiadó, 2006.
11. Czeizel Endre: Születésünk titkai, Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2008.
12. Czeizel Endre: A magyar festőművész-géniusok sorsa. Galenus Kiadó, 2009.
13. Czeizel Endre: Zeneszerzők, gének, csodák. Galenus Kiadó, 2014.
14. Czeizel Endre, Bárdossy Péter: Kertész Imre és a sors, Galenus Kiadó, 2014.
15. Czeizel Endre: Tehetség-Talentum. Jó szerencse, semmi más?, Galenus Kiadó, 2015.
16. Czeizel Endre halálára, Népszava, 2015. augusztus 10.
17. Czeizel Endre urnájával temetik el DNS-mintáját, Szatmári Friss Újság, 2015. augusztus 11.
18. Dr. Czeizel Endre Marosvásárhelyen, Vásárhelyi Hírlap, 2011. március 1
19. Kolontár Krisztián: Utolsó útjára kísérték Czeizel Endrét, Blikk.hu, 2015. szeptember 11.
20. M. Kiss Csaba: Czeizel Endre - két életem, egy halálom, XXI. Század Kiadó, Budapest, 2015.
21. Moss W. Ralph: Szent-Györgyi Albert, Typotex Kiadó, Budapest, 2012.
22. Wernigg Róbert: Hogyan diagnosztizálná és kezelné Semmelweis a mai pszichiáter a DSM-5 alapján?, Egészségtudomány, 2015, 59: 38-64.